

Community of Practice

Actieonderzoek voor
Duurzame Gebiedsontwikkeling



De Werkagenda



WAGENINGEN **UR**

For quality of life

Waarom een Community of Practice?

Overall ter wereld is duurzame gebiedsontwikkeling onlosmakelijk verbonden met het ontwikkelen van kennis over specifieke gebieden. Het gaat daarbij om kennis van heel uiteenlopende aard: variërend van kennis over belanghebbenden bij een specifiek gebied, hun perspectieven, belangen, waarden en macht en de onderhandelings- en besluitvormingsprocessen waar zij aan deelnemen, tot kennis over hoe landschappen, stroomgebieden en ecosystemen ruimtelijk kunnen worden aangepast aan de gewenste ontwikkelingen. Het gaat ook over een grote verscheidenheid aan kennisdragers: agrarische ondernemers, burgers, maatschappelijke en private organisaties, gebiedsbeheerders, beleidsmakers, onderzoekers, etc. Al deze actoren hebben kennis over de ontwikkelingsmogelijkheden van hun gebied die zij op allerlei manieren inzetten en gebruiken.

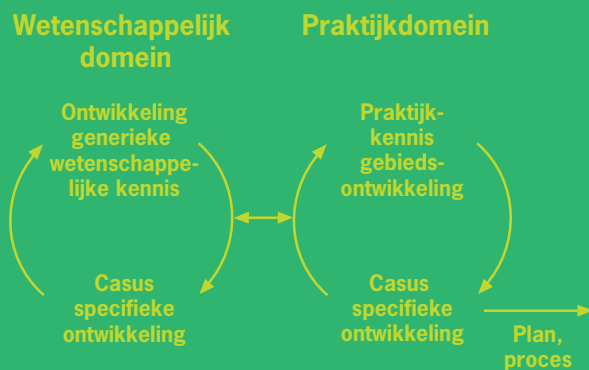
Actieonderzoek is gericht op ontwikkeling en uitvoering van (lokale) initiatieven voor duurzame gebiedsontwikkeling waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende kennisbronnen. Actieonderzoek streeft ernaar impliciete (ervarings)kennis expliciet te maken en te combineren met andere expliciete (deels wetenschappelijke) kennis zodat nieuwe kennis ontstaat. Wageningen UR heeft veel ervaring met interacties tussen de wetenschap en de praktijk (al dan niet in de vorm van actieonderzoek) en inzicht in gebiedsprocessen. Momenteel wordt er echter niet optimaal geprofiteerd van eerder opgedane kennis, vanwege onbeschikbaarheid en fragmentatie van kennis en een gebrek aan reflectie en kennisontwikkeling. Hierdoor is er ook weinig zicht op hoe effectief een actiegericht onderzoeksbenadering eigenlijk is.

Daarom is het idee ontstaan om binnen het speerpunt 3 'Gebiedskunde en Gebiedsontwikkeling' van LNV-Kennisbasis thema 1 'Duurzame ontwikkeling van de Groene en blauwe Ruimte in een veranderende wereld' een Community of Practice (CoP) op te richten dat zich specifiek richt op actieonderzoek en gebiedsontwikkeling. Centraal in deze CoP staat het verkrijgen van inzicht in, en het leren van elkaar door ervaringen, kenmerken, meerwaarde en valkuilen van uiteenlopende vormen van actieonderzoek met elkaar te delen. Hierdoor krijgen we ook zicht op de randvoorwaarden voor effectieve leerprocessen binnen actieonderzoek. Ook wordt gezamenlijk gezocht naar versterking van het draagvlak voor en de positie van actieonderzoek binnen Wageningen UR.





Box 1. Een model voor effectieve kennisontwikkeling voor duurzame gebiedsontwikkeling

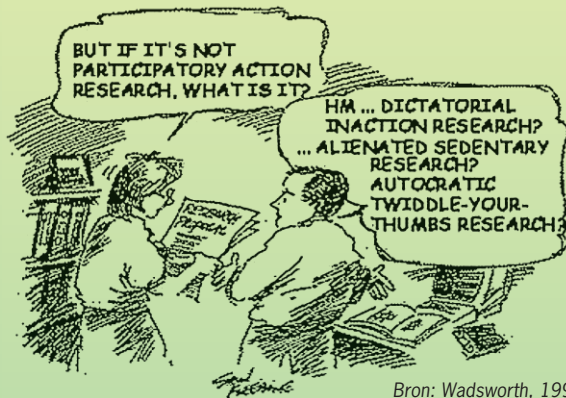


Bron: Programmadocument KB1 speerpunt
'Gebiedskunde en gebiedsontwikkeling, 2007

Het speerpunt 3 van LNV-Kennisbasis 1 gaat ervan uit dat duurzame gebiedsontwikkeling vraagt om een betere integratie van wetenschappelijke kennis met andere kennisbronnen. Gebruik van wetenschappelijke kennis is echter in de praktijk van gebiedsontwikkeling niet vanzelfsprekend: beschikbare kennis wordt niet optimaal benut, kenniscirculatie is geen eenvoudige opgave en de benodigde kennis is niet altijd (in de juiste vorm) beschikbaar.

Het figuur in box 1 geeft een model voor effectieve kennisontwikkeling voor duurzame gebiedsontwikkeling weer dat we binnen deze CoP verder willen uitwerken.





Bron: Wadsworth, 1998

De aansturing en coördinatie van de CoP vinden plaats vanuit een kernteam dat is samengesteld uit onderzoekers die werkzaam zijn binnen de Social Sciences Group (SSG) en de Environmental Sciences Group (ESG) van Wageningen UR. Een klankbordgroep waakt over de wetenschappelijke kwaliteit en de aansluiting met andere betrokkenen bij de praktijk van gebiedsontwikkeling en het beleid. Het is de ambitie dat de CoP onderdeel wordt van een nog op te richten Wageningen Centrum voor Gebiedskunde.

Er zijn meerdere varianten van actieonderzoek: traditioneel- en participatief actieonderzoek, reflectief handelingsonderzoek, innovatief actieonderzoek, farmer participatory research en action-learning. Participatief actieonderzoek is vaak ideologisch geïnspireerd en gericht op emancipatie en 'empowering' terwijl action-learning een methode is om de werkpraktijk te verbeteren.

Actieonderzoek in de Groene en Blauwe Ruimte is het organiseren van maatschappelijke veranderingsprocessen en dit vindt altijd plaats in samenwerking met de betrokken gebiedsactoren uit een bepaald gebied. In het proces wordt kennis ontwikkeld. Vaak door impliciete kennis expliciet te maken en door overdracht van kennis door reflectie en het documenteren van ervaringen en inzichten. Interventies door onderzoekers horen bij actieonderzoek. Deze worden gelegitimeerd door de verbindingen tussen de onderzoekers en gebiedsactoren. De legitimiteit wordt versterkt door het actief delen van bestaande en nieuwe kennisbronnen en het faciliteren van leerprocessen en zelfreflectie.





Actieonderzoek wordt vaak ingezet in situaties waarin onzekerheid over kennis en weinig consensus over normen en waarden bestaan. Er is dan sprake van ongestructureerde problemen, waarbij een leerproces als strategie wordt gekozen. Een actieonderzoeker is altijd betrokken en vormt zodoende een onderdeel van het proces. Door een reflecterende rol in te nemen kan de actieonderzoeker objectieve kennis in het maatschappelijke veranderingsproces inbrengen.

Actieonderzoek betekent: uitgaan van de activiteiten van mensen, uitgaan van processen en het organiseren van samenwerkingsverbanden. Actieonderzoek is handelen, reflecteren, leren, participeren, interveniëren en publiceren. Het doel van actieonderzoek is het op gang brengen van maatschappelijke veranderingsprocessen die zelfstandig kunnen evolueren.

Voor actieonderzoek zijn de volgende aandachtspunten een uitdaging:

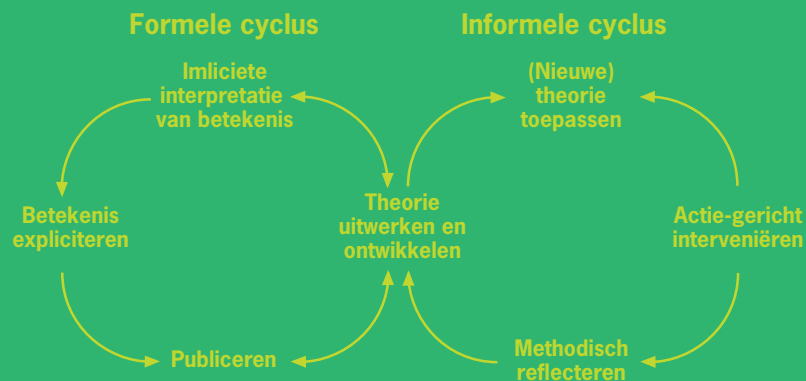
- commitment voor het vraagstuk en het proces blijven organiseren;
- uitsluiten van belanghebbenden (wanneer wel, wanneer niet?);
- totstandkoming van probleemanalyses;
- transparantie, ook met betrekking tot dubbele agenda's van opdrachtgever(s);
- angst voor interactie en vermijdend gedrag van belanghebbenden (hoe hier mee om te gaan?);
- het leren blijft vaak beperkt: de context veranderen is vaak een stap te ver maar tot hoever kan je binnen het proces gaan?





Box 2. Actieonderzoek is geen rechtlijnig maar een cyclisch en reflectief proces

Actieonderzoek begint vaak met een informele cyclus, voordat een vooronderstelling wordt geformuleerd. Pas later in het proces komt de formele cyclus op gang. De stadia van de formele cyclus van actieonderzoek zijn: interpreteren, data toegankelijk maken voor derden, expliciteren van de eigen body of knowledge, daarover schrijven en publiceren, dit verbinden met inzichten in veranderingen in de betreffende context en de body of knowledge van het vakgebied.



Bron: Eden en Huxam, 1996. Geciteerd in Termeer, K.J.A.M. en B. Kessener, 2007, in *Journal of Applied behavioral Science* 2007: 43/2/256



Actieonderzoek en de CoP

De onderwerpen van de leerbijeenkomsten in de CoP worden altijd gekoppeld aan concrete gebiedsontwikkelingstrajecten in Nederland, andere ontwikkelde landen of ontwikkelings- of transitielanden. Centraal staat wat er procesmatig in die projecten gebeurt met betrekking tot samenwerking tussen onderzoekers en de andere actoren in gebiedsprocessen. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar patronen en gradaties van samenwerking, randvoorwaarden voor effectieve samenwerking tussen onderzoekers en gebiedsactoren en de wijze waarop de ontwikkelde kennis generiek gemaakt kan worden voor volgende gebiedsontwikkelingstrajecten.



Thema's en kennisvragen

Onderstaande vijf thema's vormen de bouwstenen voor de werkagenda van de CoP. Deze thema's liggen echter niet (muur)vast. Gedurende de loop van de CoP is het mogelijk dat deelnemers nieuwe interessante en uitdagende thema's aandragen voor een leerbijeenkomst. We zien deze thema's dan ook als een begin en streven ernaar dat de CoP verder inhoud krijgt door interacties tussen de deelnemers.

1 Meerwaarde en valkuilen

Actieonderzoek maakt deel uit van een lange traditie van participatief onderzoek. Om te kunnen werken aan kennisvragen rondom actieonderzoek is het belangrijk om een gezamenlijk begrippenkader te creëren met betrekking tot centrale kenmerken van actieonderzoek en haar rol ten aanzien van duurzame ontwikkeling.

Kennisvragen:

1. Wat kenmerkt actieonderzoek?
2. Waarom en waartoe gebruik je deze benadering? Welke maatschappelijke vragen lenen zich voor actieonderzoek?
3. Wat betekent actieonderzoek voor de betrokkenen; wat zijn de voordelen en wat zijn valkuilen?
4. Wie zou het (onderzoeks)proces idealiter moeten regisseren? Wat kunnen we leren van opgedane ervaringen in de praktijk van onderzoek? Wat betekent dit voor de opzet en uitvoering van nieuw onderzoek?

2 Leerprocessen

Versterking van kenniscirculatie tussen onderzoekers en andere gebiedsactoren en kennis co-creatie zijn voordelen van actieonderzoek. Welke leerprocessen horen hierbij?

Kennisvragen:

1. Hoe breng je kennis van buiten het (actie)onderzoeksproces in een specifieke context van gebiedsontwikkeling in?
2. Hoe kunnen de leerprocessen tussen actoren in gebiedsprocessen inzichtelijk worden gemaakt?
3. Hoe kan het proces van competentieontwikkeling voor actieonderzoek goed worden begeleid door coaches?





3 Nieuwe rollen

Binnen het actieonderzoek vervullen onderzoekers naast hun rol van wetenschapper en expert ook andere rollen zoals die van bemiddelaar, procesbegeleider, adviseur of ontwerper. Actieonderzoek stelt hoge eisen aan de onderzoeker. Inbedding van het onderzoeksproces in de maatschappelijke context vereist dat rekening gehouden wordt met taal, cultuur, sociale conventies, normen en taboes. Het vraagt zowel om sociale als wetenschappelijke of technische competenties. Een actieonderzoeker moet “relationeel integreren” om spanningen op te lossen die zijn verschillende rollen meebrengen.

Kennisvragen:

1. Om welke rollen van onderzoekers vraagt duurzame gebiedsontwikkeling?
2. Onder welke voorwaarden kan de onderzoeker welke rol spelen? Welke rollen willen wij als onderzoeker spelen? Wat zijn hierbij de verantwoordelijkheden?
3. Hoe organiseer je verschillende rollen? Eén persoon of meerdere? Kan dit? Wat heb je daarvoor nodig?
4. Welke interventies pleeg je en vanuit welke rol? Hoe ver gaat “actie voeren”?
5. Wat is je legitimatie als actieonderzoeker?



4 Kwaliteit van kennis en onderzoek

De gewenste kennisontwikkeling in het kader van actiegerichte onderzoekstrajecten is vaak niet vooraf gedefinieerd maar is de uitkomst van overleg en onderhandeling in de loop van het onderzoeksproces. Monitoren of meten moeten daarom worden gezien als gericht reflecteren. Reflectie op resultaat en effect, maar ook op het (leer)proces of de aanpak.

Kennisvragen:

1. Wat willen we meten? De impact en/of de inbedding van het proces in de maatschappelijke context?
2. Hoe bepaal je wat kwaliteit is?
3. Hoe meet je kwaliteit? Wie zouden betrokken moeten worden, en op welke manier? Hoe vaak moet er gemeten worden en welke methoden en instrumenten zijn voor handen?

5 Kan technisch onderzoek actieonderzoek zijn?

In organisaties wordt actieonderzoek gedaan met het oog op organisatieverandering. Dat heeft een onomkeerbaar effect op de menselijke relaties. Dit geldt ook voor technische systemen. Kennis wordt vaak als munitie gebruikt. Het is belangrijk om dit te beseffen als onderzoeker. Bèta-onderzoekers werken vanuit het paradigma van objectieve, waardevrije kennis, zonder partij te kiezen; de gammawetenschappers betogen daarentegen dat waardevrije wetenschap niet bestaat. De onderzoeker is zelf partij, daar deze vanuit een ethisch kader werkt zoals bijvoorbeeld duurzaamheid.





Kennisvragen:

1. Hoe gaat men in actieonderzoek met verschillende soorten kennis om (praktijkkennis, abstracte expertise, verschillende disciplines)? En hoe wordt kennis effectief ingebracht in gebiedsprocessen?
2. Welke rol spelen schaalniveaus? Is actieonderzoek lokaal en op korte termijn gemakkelijker?



Werkwijze en organisatie CoP

Er is gekozen voor een werkwijze waarin een kernteam verantwoordelijk is voor het ontwikkelen en de organisatie van deze verbindende werkagenda, waarbinnen deelnemers van de CoP ruimte krijgen voor een eigen invulling van een leerbijeenkomst rond een zelfgekozen thema van deze agenda. Hoe iedere leerbijeenkomst eruit komt te zien, met andere woorden hoe een thema wordt opgepakt en de bijeenkomst wordt vormgegeven, is de verantwoordelijkheid van de CoP-deelnemers die de bijeenkomst organiseren. Gemeenschappelijk is dat de bijeenkomsten een inbreng leveren voor een te publiceren wetenschappelijk boek voor het vastleggen van ervaringen en reflectie. Per thema kunnen meerdere hoofdstukken geschreven worden. Iedere CoP-leerbijeenkomst vormt zodoende een microproject waarbij de mogelijkheid wordt geboden om te publiceren.

De leerbijeenkomsten kennen een aantal gemeenschappelijke uitgangspunten:

Organisatorische leidraad

- organisatie door 3 à 4 CoP-leden;
- de samenstelling van de organiserende groep bestaat uit een combinatie van gamma-, bèta-, nationaal en internationaal georiënteerde onderzoekers;
- de organisatoren zijn in principe ook de schrijvers van een hoofdstuk, maar dit hoeft niet. In de praktijk kan dit betekenen dat de leading author (samen met het kernteam) een extra schrijver benadert of dat het kernteam een schrijversgroep samenbrengt. Voor leading authors en contributing authors is aanvullende financiering mogelijk;
- de taken van de organiserende groep zijn:
 - het opstellen van een plan van aanpak (1 A4tje) in overleg met het CoP-kernteam waarin het doel, verwachtingen, resultaten, methoden (vorm), een stappenplan/werkschema en een "outline" van de bijdrage aan een hoofdstuk in





Inhoudelijke leidraad

het boek (indien gewenst), beschreven staan:

- het opstellen van het programma;
- het opstellen van het draaiboek;
- het faciliteren van de bijeenkomst;
- bijdragen aan het verslag van de leerbijeenkomst.
- de taken van het kernteam zijn:
 - overleg met de organiserende groep over het PvA;
 - de uitnodiging opstellen en versturen;
 - het ondersteunen van de voorbereiding bij de organisatie;
 - een redactieverlag van de bijeenkomst;
 - de verspreiding van dit verslag onder alle CoP-betrokkenen.

- de bijeenkomst moet bijdragen aan een verdere uitwerking/verdieping/reflectie op het thema dat op de werkagenda staat. Hierbij vormen de discussies tijdens de startbijeenkomst het uitgangspunt;
- de 5 thema's vormen de hoofdstructuur van de hoofdstukken van het te publiceren boek;
- de uitkomst van de leerbijeenkomst moet de basis zijn voor het schrijven van hoofdstuk(ken) van het boek, al dan niet door de organisatoren van de bijeenkomst.



De Werkagenda

De CoP “Actieonderzoek voor duurzame gebiedsontwikkeling” wil een leerplaats zijn waar onderzoekers van Wageningen UR elkaar ontmoeten, kennis en ervaringen over actieonderzoek delen, samen leren, elkaar inspireren en verrijken. Door gezamenlijke reflectie op centrale thema's en het documenteren van inzichten en ervaringen, wordt de deskundigheid van deelnemers versterkt en de zichtbaarheid van actieonderzoek binnen Wageningen UR vergroot.

Eind 2008 wil het CoP-kernteam de volgende resultaten gerealiseerd hebben:

- de Community of Practice is operationeel en de werkagenda is doorontwikkeld;
- er zijn in totaal vijf leerbijeenkomsten georganiseerd door deelnemers rond een zelfgekozen thema van de werkagenda en de resultaten hiervan zijn publiek beschikbaar en breed gecommuniceerd;
- er is een plan voor een gezamenlijk boek vastgesteld en concepthoofdstukken zijn geschreven.

In de periode 2007-2008 worden vijf leerbijeenkomsten georganiseerd.

De werkagenda wordt in de loop van het jaar op basis van tussentijdse resultaten van gezamenlijke reflectie verder ingevuld.





Data CoP thema bijeenkomsten

4 oktober 2007

CoP startbijeenkomst

30 november 2007

Naar een gemeenschappelijk begrippenkader

11 maart 2008

Kan technisch onderzoek actieonderzoek zijn?

20 mei 2008

derde bijeenkomst

9 september 2008

vierde bijeenkomst

28 oktober 2008

vijfde bijeenkomst



Voor verdere informatie:

Jolanda van den Berg (SSG/LEI)
Telefoon: 070 3358165
E-mail: jolanda.vandenberg@wur.nl

Floor Geerling-Eiff (SSG/LEI)
Telefoon: 070 3358160
E-mail: floor.geerling-eiff@wur.nl

Eveliëne Steingröver (ESG/Alterra)
Telefoon: 0317 477895
E-mail: eveliëne.steingrover@wur.nl

Marion Bogers (ESG/Alterra)
Telefoon: 0317 474610
E-mail: marion.bogers@wur.nl

- Tekst:** Jolanda van den Berg en Hiske Ridder met bijdragen van Katrien Termeer en Froukje Boonstra
- Editors:** Jolanda van den Berg, Floor Geerling-Eiff en Eveliëne Steingröver
- Fotografie:** Willemien Geertsema, Eveliëne Steingröver, Ben Kamphuis, Rutger Geerling Photography, H. van den Bosch, Jolanda van den Berg en Marjolein de Vette
- Foto editor:** George Kroon
- Vormgeving:** Marjolein de Vette / Grafisch Ontwerp & Fotografie, Wageningen
- Druk:** DeltaHage BV, Den Haag

© Wageningen UR, 2008



Wageningen UR levert als internationaal toonaangevende onderwijs- en onderzoeksorganisatie op de terreinen van voeding en gezondheid, duurzame agrosystemen, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen essentiële bijdragen aan de kwaliteit van leven.